

Ана Јанковић

Народна библиотека Бор
ana.jankovic67@gmail.com

Прегледни рад

UDK 025.22(497.11)"2017/2019"

<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2019.61.2.1>

ОДЛУЧИВАЊЕ СЕ (НЕ) СМЕ ПРЕПУСТИТИ БИБЛИОТЕКАРИМА: ОТКУП КЊИГА ЗА ЈАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ У ПОСЛЕДЊЕ ТРИ ГОДИНЕ

Сажетак: Овај текст би требало да укаже на значај откупа књига за јавне библиотеке у Србији, који сваке године спроводи Министарство културе и информисања Републике Србије. Такође, требало би да укаже на лоше стране измењене праксе у последње три године, која је наметнута променом пропозиција Конкурса за откуп публикација за библиотеке 2017. године и која уводи тзв. „звездицу”, то јест могућност да Комисија за област књижевности (стваралаштво, преводилаштво) за Конкурс за откуп публикација за библиотеке процени и одреди који ће наслови бити обавезно откупљени за све јавне библиотеке, без обзира на потребе и стање фондова у тим библиотекама, чиме се библиотекама, који се у својим библиотекама баве пословима набавке, умањује могућност слободног избора публикација за 30% (2017) и 40% (2018. и 2019), у оквиру укупно одобрених средстава за откуп, што се, с друге стране, различито одражава на одобрене лимите по категоријама библиотека. Примери којима се илуструју чињенице у вези с откупом односе се на праксу Народне библиотеке Бор, што ће у тексту бити јасно назначено, да би се избегле грешке које би могле настати због непознавања фондова и праксе у другим библиотекама које не припадају истој категорији.

Кључне речи: откуп књига, набавка, Министарство културе и информисања, јавна библиотека, пропозиције конкурса за откуп публикација за јавне библиотеке, обавезни наслови, комисија за откуп.

Увод

Откуп публикација који спроводи Министарство културе и информисања Републике Србије за јавне библиотеке (у даљем тексту: откуп), готово од самог почетка излази из оквира библиотечко-информационе делатности и заузима део јавног дискурса. Зашто је то тако – није тешко

рећи: зато што постоји више заинтересованих страна које по самој природи ствари, као и претпостављеном заједничком, вишем циљу, не би требало да су супротстављене; по питању откупа углавном јесу. С једне стране су издавачке куће које заступају своје пословне интересе, а с друге јавне (народне) библиотеке, тј. библиотекари који би требало да заступају интересе своје струке и својих корисника. Између ових двеју страна налази се стручна комисија¹ коју именује министар културе и информисања и од које обе стране много очекују, а која треба да буде у сваком погледу непристрасна у свом одлучивању и чија је најважнија улога да, према пропозицијама конкурса, процени културне, уметничке и научне вредности публикација које треба да буду део фондова јавних библиотека (мада се иста комисија бави и конкурсном документацијом и провером исправности сваког појединог издања и његове усаглашености с издавачким и библиотечким захтевима).

У јавности се најчешће чуо глас представника издавача јер су им медији доступнији, као саговорници они су занимљивији, интригантнији (будући да су најчешће и једини говорници на ову тему) и врло се непосредно изражавају; они нису били спремни да ћуте, већ су јавно делили своје ставове о томе како избор библиотекара (не само приликом откупа, већ и јавних набавки) није у складу с јавним интересом у култури (шта год они под тим подразумевају, пошто и то може бити посебна тема). Шири библиотекарска заједница је углавном ћутала. Ипак, било је снажнијих реакција и с ове стране, прво од некадашњег управника Народне библиотеке Србије Сретена Угричића², који је указао на нелогичности и недостатке ондашњег модела државног откупа књига, којем је замерио централизовану процедуру и административно наметнут резултат, недоследност критеријума селекције где нема истрајне и стабилне културне политике која би дала дугорочне резултате, и оно, можда и најважније – нагласио је последицу овакве праксе у којој библиотеке немају утицај на избор књига и да се не уважавају локалне потребе, интереси и индивидуалне набавне политике сваке библиотеке посебно, те је откуп само привидно подршка за библиотеке и њихове читаоце, а много више за издаваче, те предложио нови који би више заступао интересе јавних библиотека, чији би примарни критеријуми били „промоција и дисеминација вредности, идеја и знања

¹ Комисија за област књижевности (стваралаштво, преводилаштво) за конкурс за откуп публикација за библиотеке (у даљем тексту: Комисија за откуп).

² Сретен Угричић, „Предлог унапређеног модела откупа књига”, *Гласник НБС* 1 (2003): 445–448.

који доприносе култури демократије и култури Србије”³. Нови модел откупа који је предвиђао две фазе селекције требало је да гарантује квалитет и испуњење примарног критеријума откупа, али и аутономију библиотека у остваривању усвојених набавних политика у свакој од њих. Овај нови модел откупа књига прихваћен је као стандардни модел који се, с одређеним изменама, примењује и данас.

„Праве” и „погрешне” књиге

Услуге јавне библиотеке намењене су свима и то је главна сврха постојања сваке јавне библиотеке и оно што је разликује од осталих типова библиотека. Јавна библиотека „обезбеђује приступ знању, информацијама и производима људског духа, путем различитих извора и услуга и подједнако је доступна свим припадницима заједнице, без обзира на расу, националност, старосно доба, пол, веру, језик, инвалидност, економски и радни статус и образовни ниво”⁴.

Јавна библиотека мора да своје услуге, посебно набавку књига, прилагоди свима, уважавајуће све разлике, старосне, образовне, културолошке, и да притом пронађе праву меру између задовољавања различитих укуса и потреба за различитом литературом, да поштује захтеве и очекивања својих чланова, а да притом не заборави своју културну и образовну улогу у друштву сводећи своју функцију на разоноду. Пронаћи праву меру, а истовремено обезбедити да се библиотечке колекције користе најефикасније могуће, уопште није лако. Библиотеке се не смеју препустити насумичном „развоју” својих услуга, без добро разрађених програма и планова, а да с друге стране буду у ситуацији да се боре за сваког корисника, имајући у виду да морају да задовоље потребе јавности која им за те услуге – плаћа.

Сви они који су се учланили у библиотеку (и они који ће се тек учланити) имају право да читају и то оно што сами желе, имају право да подједнако користе све услуге јавне библиотеке и имају пуно право да од својих библиотекара захтевају да им се та права омогуће. Треба очекивати да сви они имају различите потребе за читањем, тј. да их занимају различите књиге. Има ли, у том случају, смисла говорити о *добрим* и *лошим* књигама,

³ Угричић, „Предлог унапређеног модела откупа књига”, *Гласник НБС* 1 (2003): 446.

⁴ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека* (Београд : Народна библиотека Србије, Библиотека града Београда, 2005), 9.

о *йравим* и *йойрешним* књигама? Имамо ли ми, као библиотекари, право да кажемо кориснику да је то што чита неукус, сезонска литература, безвредно штиво и да он у библиотеци може да изабере и нешто боље јер су нам полице препуне књига које су вредне и корисне, капитална дела, скупа, која смо платили његовим новцем, а готово нико их не позајмљује и не чита?

Постоје различита мишљења о томе шта јавне библиотеке треба да купују за новац пореских обвезника у средини у којој обављају своју библиотечку, културну и образовну делатност, али и шта треба да набављају преко годишњег откупа Министарства културе и информисања, а што опет, финансирају – грађани, различити припадници различитих заједница, од којих су неки – чланови библиотека у Србији. Политика набавке грађе у јавним библиотекама је много комплекснија ствар него што се мисли. Критеријуме не могу да одређују интересне групе које своје пословне интересе често изједначавају с јавним интересом.

У бројним анализама у којима су се библиотечки стручњаци бавили стањем у јавним библиотекама у одређеном временском периоду, просторним, кадровским, финансијским и другим проблемима јавних библиотека, спомињан је и откуп, али само као важан вид набавке у јавним библиотекама, што он неспорно и јесте, али нису његове лоше стране и проблеми који се понављају из године у годину, да би у последње три године ти проблеми превладали над добробити коју државни откуп доноси библиотекама, тачније – корисницима библиотека.

Данас многе библиотеке немају новца за куповину књига или га имају недовољно да би пратиле савремено издаваштво, потребе корисника и задовољиле стандарде. То је разлог што многе библиотеке чекају републички откуп да би колико-толико поправиле *штетицу* у својим фондовима, насталу небригом и незаинтересованошћу, па чак и трагикомичним схватањем приоритета људи у власти у својим локалним срединама. Поготово је тешко у библиотекама у малим срединама где је откуп ако не једини начин да нове књиге стигну у библиотеку, онда барем пут да се попуне празнине у фондовима настале због ограничених средстава које библиотеке добијају од својих оснивача. Овде и настају највећи проблеми у вези с откупом књига.

Било је много разговора, много покушаја да се модел откупа књига за јавне библиотеке унапреди и пронађе такав који би био институционална помоћ не само библиотекама, већ и издавачима који својом издавачком политиком и културним задатком у друштву то завређују.

О важним питањима у вези с постојећим моделом откупа говорило се на стручном скупу „Набавна политика библиотека и спровођење откупа публикација за библиотеке Министарства културе и информисања Репу-

блике Србије”, одржаном у Градској библиотеци Панчево 7. септембра 2015. године, који су, занимљиво, иницирали издавачи – чланови Удружења професионалних издавача Србије (УПИС). Била је то још једна прилика да и стручна јавност реагује на то како се спроводи откуп књига: изнете су и јасно формулисане све примедбе, притужбе и предлози на релацији издавачи – библиотекарски – Министарство културе и све је обједињено већ у новембарском броју научног часописа за теорију и праксу библиотекарства *Читалиштије*.⁵

И поред добре идеје која је спочетка обећавала да ће испунити своју основну дужност, а то је да се као подршка јавним библиотекама од издавача откупљују прва издања из године која претходи оној у којој се расписује конкурс, дела од посебног значаја за културу, уметност, науку и образовање, некомерцијална, капитална, и поред Комисије за откуп, која „својом стручношћу и ауторитетом гарантује да се избором било ког наслова са примарног списка спроводи зацртана културна политика Министарства”⁶ и библиотекарâ који након првостепене селекције експертске комисије „неће моћи да погреше”⁷ бирајући књиге у складу с потребама фондова својих библиотека – ипак је дошло до својеврсног изневеравања и кратког даха те добре идеје. Годинама уназад, поједини чланови Комисије за откуп, којима се стручност не сме и не може оспорити, јесу у сукобу интереса јер су са публикацијама о којима одлучују повезани као аутори или преко јавних функција које обављају, или својим ангажовањем у одређеним издавачким кућама; на списковима су се налазиле књиге које је заинтересована јавност оштро критиковала; још су веће незадовољство изазивали наслови који нису били на списку: поједини издавачи су комисијама за откуп – посебно оним у библиотекама – замерали да не бирају књиге за најобразованије и најелитније читаоце, заборављајући да (не улазећи у истинитост те тврдње, за коју постоје аргументи да јесте спорна) јавне библиотеке не деле своје чланове и уопште читаоце на елитне и оне који то нису; често се није водило рачуна о основним критеријумима који књигу чине подесном за библиотечку употребу (неисправан каталогски запис у публикацији, проблематичан превод, лоша или никаква лектура, штампа, повез и сл.);

⁵ „Набавна политика библиотека и спровођење откупа публикација за библиотеке Министарства културе и јавног информисања Републике Србије: (Градска библиотека Панчево, 7. септембар 2015)”, *Читалиштије* год. 14, 27 (2015): 41–59, https://citaliste.rs/casopis/br27/nabavna_politika.pdf (преузето 8. 9. 2019).

⁶ Сретен Угричић, „Предлог унапређеног модела откупа књига”, *Гласник НБС* 1 (2003): 447.

⁷ Угричић, „Предлог унапређеног модела откупа књига”, *Гласник НБС* 1 (2003): 446.

откупљивала су се поновљена издања, понека већ откупљена претходних година, без јасног оправдања.

Комисија за откуп, којој је министар културе поверио задатак да, у складу са Конкурсом за откуп публикација за 2015. и 2016. годину, као и с Уредбом о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединица локалне самоуправе (у даљем тексту: Уредба о критеријумима)⁸, библиотекама предложи наслове за откуп, увела је – на личну иницијативу и без подршке у пропозицијама конкурса за откуп, као ни у правним актима који дефинишу библиотечку делатност (ниједан не подразумева утицаје са стране на набавне политике библиотеке, напротив – гарантују самосталност при одлучивању) – једну новину: „звездицу” за поједина издања, малу ознаку уз поједине наслове у списку као препоруку (а не обавезу); помоћ библиотекарицама при избору (на скупу у Панчеву ово Комисији за откуп није ни замерено).

Измењене пропозиције конкурса за откуп: обавезни наслови

На скупу у Панчеву било је добрих предлога како унапредити постојећи модел откупа; од свега што је предложено – у годинама које су следиле, у пракси је примењено тек неколико измена: дат је дужи рок библиотекарицама за рад са списковима, један члан Комисије за откуп је библиотекар, али не из неке јавне библиотеке којој је намењен откуп, због накардног и нигде утемељеног тумачења да су библиотекарски, као чланови Комисије за откуп, у сукобу интереса [*sic*]; осим матичних и општинских, откуп је обухватио и месне библиотеке (библиотеке домова културе, на пример). Представници издавача, који су говорили на скупу, заложили су се за иновирање модела откупа у коме би Комисија за откуп имала шире ингеренције, то јест имала кључну улогу у одлучивању о томе које би књиге требало да иду библиотекама. Изменом конкурсних услова *ad hoc*, без претходних анализа, процена и консултација са библиотечким

---

⁸ „Уредба о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединица локалне самоуправе”, *Службени гласник РС*, бр. 105 (2016), <http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/uredba--o-kriterijumima-merilima-i-nacinu-izbora-projekata-u-kulturi-koji-se-finansiraju-i-sufinansiraju-iz-budzeta-republike-srbije-autonomne-pokrajine-odnosno-jedinica-lokalne-samouprave-> (преузето 5. 9. 2019).

стручњацима (тачније – с онима који се не баве теоријом, већ у пракси спроводе набавку библиотечке грађе) и увођењем обавезних публикација обележених „звездицом”, Комисија за откуп се од 2017. године ставила изнад библиотечке струке, изнад међународних докумената и стандарда, домаћих закона и подзаконских аката, изнад сâмих библиотека и чланова јавних библиотека, изнад свих критеријума којима се руководе библиотекарски познајући своје фондове и кориснике и спроводећи набавну политику својих библиотека. Позивање на текст Конкурса за откуп⁹, чији су услови промењени 2017. године увођењем „обавезне звездице”, као и на Уредбу о критеријумима – не значи и не говори много. Остаје нејасно како се – применом Уредбе о критеријумима, чак и ако најслободније и најшире схватимо и интерпретирамо њене одредбе, на пример, њен Члан број 4, где се каже да ће сваки члан комисије (Комисије за откуп?) посветити пажњу сваком пројекту понаособ – додељује „звездица” појединачним „пројектима”, то јест насловима књига, којих је на последњем конкурс, 2019. године, било највише до сада (чак 4.400), на који се начин сваки члан посветио свакој књизи и „извршио валоризацију исте”¹⁰ (па и своје ауторске), и то тек пошто је утврдио правременост, комплетираност свих пристиглих пријава увидом у приспелу документацију; и све то од 16. маја, када се први пут састала Комисија за откуп и усвојила свој Пословник о раду, па до 14. јуна када је библиотекарима стигао „пречишћен” списак у коме су сада они могли „самостално” да бирају наслове и број примерака, за шта је библиотекарима у библиотекама 1. категорије, у првој „апропријацији”, преостало 0,00 (словима: нула) динара, а за друге две 1.424,03, односно 1.000,00 динара, укупно 2.424,03 динара. Дакле, непуних месец дана за документацију и „валоризацију” 4.400 „пројеката”, од којих је 2.628 наслова изабрано да буду на списку за библиотекарске, а од тога је 221 наслов (267 примерака, пошто су неки наслови садржали више томова), који је вредео 40% од укупних средстава предвиђених за републички откуп, добио „звездицу” и тиме обавезао библиотекарске у 181 библиотеци да те књиге инвентаришу, без обзира на њихову евентуалну заступљеност у фонду, потребе и интересовања корисника.

⁹ Министарство културе и информисања Републике Србије, „Конкурс за откуп публикација за библиотеке за 2017. годину”, <http://www.kultura.gov.rs/cyt/konkursi/konkurs-za-otkup-publikacija-za-biblioteke-za-2017--godinu> (преузето 5. 9. 2019).

¹⁰ Министарство културе и информисања Републике Србије, „Решење о додели средстава издавачима, дистрибутерима и ауторима који самостално издају своје књиге по Конкурсу за откуп публикација за библиотеке за 2019. годину”, <http://www.kultura.gov.rs/cyt/konkursi/rezultati-konkursa-za-otkup-publikacija-za-biblioteke-za-2019--godinu> (преузето 19. 9. 2019).

Последице измењених услова за откуп књига

Према категоризацији јавних библиотека у Србији, начињеној на основу Пописа становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. године, као и на основу Правилника о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности¹¹, све јавне библиотеке у Србији сврстане су у шест категорија (Табела 1). У откупу учествује 181 јавна библиотека на територији Србије, што подразумева и 9 јавних библиотека на Косову и Метохији (општине Лепосавић, Зубин Поток, Приштина, Косовска Митровица, Штрпце, Грачаница, Ново Брдо, Исток, Звечан), затим 4 библиобуса сврстана у 1. категорију (Кладово, Алексинац, Пријепоље, Крушевац), и јавне библиотеке у општинама које немају самосталну библиотеку, већ своју делатност обављају у оквиру домова културе или су огранци библиотека с територије друге општине.

Табела 1. Број јавних библиотека у Србији, које учествују у откупу, према категоризацији

Категорије	Број становника	Централна Србија	Војводина	Косово и Метохија	Укупно
I	до 10.000	13	1	/	14
II	до 20.000	37	17	7	61
III	до 35.000	25	12	2	39
IV	до 60.000	21	8	/	29
V	до 100.000	9	3	/	12
VI	преко 100.000	16	4	/	20
Укупно:		121	45	9	175 ¹²

¹¹ „Правилник о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности”, *Службени гласник РС*, бр. 39 (2013). <http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/pravilnik-o-nacionalnim-standardima-za-obavljanje-bibliotecko-informacione-delatnosti-> (преузето 5. 9. 2019).

¹² Откупом је обухваћена укупно 181 јавна библиотека у Србији. У табели се налазе подаци за 175 јавних библиотека из „Предлога набавке књига и периодике”; недостаје податак о томе којој категорији припада још 6 библиотека, који ауторка текста није успела да добије од Матичног одељења Народне библиотеке Србије.

Табела је сачињена према штампаном документу „Предлог набавке књига и периодике у јавним библиотекама РС за 2019. годину са потребним износом средстава” Одељења за истраживање и развој библиотечно-информативног система – Матичног одељења Народне библиотеке Србије.

На основу ове категоризације, у Правилнику о националним стандардима утврђени су и други критеријуми неопходни за обављање библиотечно-информационе делатности у јавним библиотекама и односе се на простор, број примерака монографских публикација и периодике у фондovima, набавку нове грађе, број уписаних корисника итд.

Постојећа категоризација јавних библиотека користи се и за расподелу средстава предвиђених за откуп књига.

Након што Комисија за откуп заврши свој део посла и сачини шири избор, библиотекари свих јавних библиотека (181) добијају потпуно исти списак, али са различитим лимитима. Мале библиотеке, тј. оне које раде у местима са малим бројем становника, имају и најниже лимите. Примера ради, у Табели 2. приказана је висина лимита по категоријама библиотека, који су распоређени према укупним средствима одобреним за откуп књига у 2019. години. Последњи откуп узет је и као најизразитији пример, пошто је постало јасно да се последице измењених услова конкурса више не могу занемаривати. Оно што није добро је то што је списак наслова са „звездицом” исти за све библиотеке, без обзира на то којој категорији припадају. Како се то одражава на преостали лимит који је библиотекама остао на располагању, такође се види у истој табели.

Табела 2. Расподела средстава за откуп 2019. године по категоријама

Библиотеке по категоријама	Слободан избор	Са звездицом	УКУПНО	% за слободан избор	% са звездицом
I	2.424	218.165	220.589	1	99
II	45.646	218.165	263.811	17	83
III	243.662	218.165	461.827	53	47
IV	374.987	218.165	593.152	63	37
V	712.870	218.165	931.035	77	23
VI	1.078.079	218.165	1.296.244	83	17

Након што је Комисија за откуп, према измењеним пропозицијама конкурса, искористила 40% укупног износа одобреног за откуп у 2019. години за обавезне наслове, библиотекама у прве четири категорије није остало много простора за самостални избор. Најгоре је у библиотекама прве и друге категорије, где су библиотекари могли да бирају само 1% и 17% у оквиру својих одобрених буџета.

Библиотеке које обављају своју делатност у малим градовима имају и највише проблема, почев од простора, кадра, финансија. Куповина књига, која би требало да буде основни вид којим библиотеке остварују своју функцију грађења фондова, јесте недовољна и често у потпуности изостаје. Овде откуп заиста остаје једина прилика да се попуне и обнове фондови у библиотекама и надокнаде пропусте у набавци. У овако измењеним условима конкурса, откуп није помоћ малим библиотекама које имају ионако ограничене новчане лимите и који се додатно умањују насловима са „звездицом”. Овакав модел откупа чини да тај удео у укупној набавци буде претежно **неселективан** (код неких библиотека и 99%). Стога и (не) чуди досадашње прелажење библиотекарске заједнице преко овог проблема, јер библиотеке које делују у већим срединама, и које осим јавних набавки финансираних из буџета, имају и градске и/или покрајинске откупе, поред републичког, не увиђају проблеме библиотека у малим срединама које, прво, немају средстава за куповину књига, а онда и у откупу буду закинуте јер је неко други уместо библиотекара који познају своје фондове и кориснике, већ изабрао књиге, у потпуности искористивши одобрене лимите и не остављајући библиотекарима простора да се баве својим послом.

Оно што уистину чуди јесте одсуство званичне стручне квалитативне анализе резултата откупа и различитих последица на фондове јавних библиотека у Србији.

Откуп као неселективни део набавке у Народној библиотеци Бор

Народна библиотека Бор набавку књига спроводи планирано и селективно, а начини на које набавља књиге за своје фондове су: куповина, поклон, откуп Министарства културе и информисања, ређе размена и обавезни примерак. Један од начина да попуни празнину у својим фондовима јесте и међубиблиотечка позајмица. Да би грађу набављала сврсисходно и пре свега селективно, Народна библиотека Бор има Комисију за набавку библиотечко-информационе грађе, чији је задатак да прати

актуелно издаваштво, захтеве корисника, процењује фонд и на основу тога саставља предлог за јавну набавку књига. Народна библиотека Бор има и Комисију за процену библиотечко-информационе грађе, чији је задатак да прегледа поклоне добијене од појединаца и организација и у складу са Правилником о пријему поклоњене библиотечко-информационе грађе и потребама фонда процени које ће публикације бити инвентарисане. Важно је ово истаћи зато што је потребно да се зна да у већини (ни овде не треба бити искључив) јавних библиотека у Србији набавка грађе није последица стихије, већ постоје одређена правила која се поштују.

Дакле, набавка се спроводи контролисано, планирано и селективно; осим ако је извор откуп Министарства културе и информисања у последње три године.

Откуп, као процентуално важан вид набавке (према извештајима Одељења набавке и обраде књига Народне библиотеке Бор у последњих неколико година – 25 процената укупне набавке чини откуп), уместо да подржи и унапреди фондове Народне библиотеке Бор, а тиме и услуге корисницима, једним делом чини штету укупном фонду и представља набавку неусклађену са правилницима и стандардима, на коју се више не може са сигурношћу и очекиваним резултатима рачунати.

Народној библиотеци Бор (4. категорија) и њеној Комисији за набавку је у последње три године за трећину од одобреног новца за откуп умањена могућност да самостално, планирано, контролисано и селективно набавља књиге за своју библиотеку (Табела 3).

Табела 3. Расподела средстава за откуп 2017–2019.
Пример Народне библиотеке Бор

Година	Слободан избор	Са звездицом	УКУПНО	% са звездицом
2017	376.204	151.444 ¹³	526.648	29
2018	342.807	217.011	559.818	39
2019	374.987	218.165	593.152	37
2017–2019	1.093.998	586.620	1.680.618	35

¹³ Овај износ не садржи вредност девет примерака који су на адресу библиотеке стигли без отпремнице и рачуна, након што је сачињен ужи избор и послат списак библиотекама, па је то у НББ евидентирано као „ванредни откуп”.

Комисија за откуп нема начина да утврди да ли јавне библиотеке већ поседују књиге које се одређују за обавезни откуп. Без обзира на ту чињеницу, као и узредна упозорења која су стизала у извештајима које јавне библиотеке подносе након сваког откупа, поједини наслови се посебно обележавају већ три године. Све указује на то да се откуп више не доживљава као „институционална помоћ” библиотекама, већ више као „институционална потпора” (појединим) издавачима (ситуација коју смо већ имали) и потврда најгласнијим заговорницима тврдње да се у библиотекама спроводе „нестручне набавне активности” и да је дужност свих који учествују у креирању културне политике да то промене.

Уколико се анализирају спискови књига означених „звездицом” за све три године откад се овај начин *помоћи* библиотекарима примењује као обавезан, и увидом у локалну базу Кобис, можемо закључити да је значајан број наслова Народна библиотека Бор већ набавила куповином, али и у претходним откупима. Од 2017. до 2019. године, било је укупно 680 наслова са звездицом; од тога је 421 наслов Народна библиотека Бор већ поседовала у својим фондовима, у сасвим довољном броју примерака.

Осим чињенице да је „звездица” учинила да се инвентаришу књиге којих већ има у (процењеном) довољном броју примерака и да јесте реч о (преовлађујуће) вредним, али некомерцијалним (и скупим) издањима која се слабо продају, након чега неминовно следи и закључак да се те књиге мање и читају, не само у библиотекама, забрињава и податак да су неки од тих наслова већ били понуђени за откуп (па и откупљени) током претходних година. Било је наслова који су, на пример, 2017. године били део ширег избора који је Комисија за откуп понудила библиотекарима, а онда, ваљда то није било довољно, иста комисија тој књизи наредне године додељује и звездицу, па чак и примера да исти наслов, од истог издавача, две године заредом има „звездицу”. Забрињава и чуди истицање романа добитника Нинове награде: да ли заиста постоји сумња у то да библиотекар не знају ко је добио домаћу најзначајнију књижевну награду или мисле да библиотеке и читаоци могу да чекају шест месеци након проглашења, да би књигу добили из откупа?

Последице су ту: превише књига које нико или мало ко позајмљује, што се, знамо сви добро, веома лоше одражава на процену вредности фонда, применом важећих стандарда.

Након што су промењене пропозиције конкурса, Комисија за откуп, уз подршку Министарства културе, практично два пута „каналеше” избор: **први пут** тако што од свих пријављених издања прави шири избор, што би требало да значи да оно што је на списку који стиже библиотекарима

представља нешто већ одабрано и одобрено и да библиотекарима бар ту треба да имају слободан избор за оно што знају да је потребно фондovima и да не могу да „погреше”, и да не треба нико да им спочитава што са тог списка који им је понудила стручна Комисија за књижевност (уметност, преводилаштво) бирају књиге на које одређене структуре гледају са неодобравањем и ниподаштавањем, али не и чланови библиотеке; **други пут** тако што стручна комисија од 2017. године додатно сужава самостални избор библиотекара, обележавајући „звездицом” поједине наслове према свом избору.

Из списка за откуп 2019. одабрано је 10 наслова¹⁴ са „звездицом”, које Народна библиотека Бор већ има у више примерака и који су набављени претходних година куповином и/или преко откупа. Реч је о примерцима који се налазе у слободном приступу, на Позајмном одељењу за одрасле (књига за децу на овом списку готово да није ни било). Циљ је био да се уз помоћ програмских алата у систему Кобис провери колико су пута позајмљени с обзиром на то да су неселективном набавком (то јест „звездицом”) набављени додатни примерци. Као временски опсег узета је читава 2018. година и 2019. година до 15. октобра (када је одавно завршено инвентарисање књига из овогодишњег откупа). Упитом је тражено да се провери колико је пута одређени наслов, у поменутом периоду, позајмљиван ван библиотеке, за рад у читаоници или резервисан онлајн као слободна или заузета грађа, што су довољни параметри да би се видело колико је одређена грађа тражена.

Десет наслова у 35 примерака, током више од 21 месеца, позајмљени/резервисани укупно 42 пута (било је и примерака без трансакције у Кобису). У исто време, поређења ради, један, најчитанији наслов (два примерка), објављен и купљен 2018. године, позајмљен је / резервисан, у истом периоду 72 пута.

Ови показатељи не иду у прилог библиотекарама који набављају грађу за библиотеку, јер су сви примерци прво били купљени, па онда „појачани” откупом. Чињеница јесте да је избор Комисије за набавку библиотечке грађе НББ (и то не само у огледним примерцима) подударан с избором Комисије за откуп, која је такође сматрала да су ова дела изузетно вредна, толико да су им у последњем откупу доделили „звездицу”. На-

---

¹⁴ Не наводи се конкретно који су то наслови да би се избегли произвољни закључци. Реч је о издањима реномираних издавача од којих Народна библиотека Бор редовно купује књиге. Циљ ове мале провере јесте искључиво да се утврди колико се управо ови примерци позајмљују, с обзиром на то да су у списку за обавезни откуп, пошто Комисија за откуп није могла да зна да их је НББ већ купила.

жалост, чланови Народне библиотеке Бор не деле мишљење ни једне ни друге комисије, па ће и ова прва морати да преиспита своје критеријуме за попуњавање фондова и да утврди да ли су на прави начин препознате потребе корисника и обезбеђени услови да фондови буду најбоље могуће искоришћени.

Закључак

Култура у преовлађујућој колективној свести више није потреба већ – трошак. Где је и какво је место културе у овом тренутку види се у процентима који се издвајају у републичком и локалним буџетима за потребе установа културе, одржавање зграда и опреме, па и набавку књига које су у библиотекама – средство за рад. Ако јавна библиотека књигама у свом фонду не задовољава потребе своје локалне заједнице, ако се људи не учлањују у своју библиотеку, не позајмљују књиге, не користе, једном речи, услуге библиотеке – онда се поставља питање оправданости њеног постојања.

Због своје природе, јавне библиотеке су углавном усредсређене на тражену литературу и ту чињеницу треба прихватити. Са савременог становишта, подржаног у важећим стандардима, јавна библиотека је добра и вредна у оној мери колико се користе њени фондови и колико задовољавају потребе корисника у заједници. Фондове не формирамо ради нас, библиотекара, издавача или било ког другог који би нам могао замерити да смо изневерили „јавни интерес”; кориснике не можемо да бирамо, нити да их дискриминишемо на било који начин, па и набавком грађе. Књиге не смемо да цензуришемо и библиотекар не треба да буду цензори. Оправданост постојања неког наслова у полици мери се коришћењем и то би требало да буде критеријум којим ћемо мерити флексибилност фонда. Обавеза свих библиотекара који учествују у набавци грађе јесте да својим корисницима омогуће да користе фондове на најлакши и најједноставнији начин. Пошто су фондови у јавним библиотекама у слободном приступу и могу слободно да се користе, што подразумева да корисник може да им приђе и сам изабере књиге, на полицама морају, поред наслова које библиотека треба да има следећи своју друштвену, културну и образовну мисију – и литературу која се тражи, која је актуелна у датом тренутку.

Садашњи начин откупа књига за јавне библиотеке треба променити. Оно што сигурно одмах, пре откупа 2020. године треба учинити – јесте да се укине обавезни откуп одређених наслова док се не пронађе најбољи, најправичнији и најсврсисходнији модел подесан за све библиотеке које учествују

у откупу. Ни приближно добро решење није могуће док држава не пронађе механизам којим би обавезала локалне самоуправе да поштују законе који уређују библиотечко-информациону делатност. Тек када заједница у којој је библиотека основана обезбеди довољно новца да се поштују минимални прописани стандарди, онда ће и сâм откуп моћи да се уоквири тако да не делује као имитација вредносног израза културне политике једне озбиљне државе, већ да буде њен снажан инструмент који ће омогућити читаоцима широм земље да у својим библиотекама дођу до вредних издања.

Literatura:

1. *IFLA/UNESCO Smernice za razvoj javnih biblioteka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Biblioteka grada Beograda, 2005. (na ćirilici)
2. Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije. „Konkurs za otkup publikacija za biblioteke za 2017. godinu”. <http://www.kultura.gov.rs/cyr/konkursi/konkurs-za-otkup-publikacija-za-biblioteke-za-2017--godinu> (preuzeto 5. 9. 2019). (na ćirilici)
3. Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije. „Rešenje o dodeli sredstava izdavaćima, distributerima i autorima koji samostalno izdaju svoje knjige po Konkursu za otkup publikacija za biblioteke za 2019. godinu”. <http://www.kultura.gov.rs/cyr/konkursi/rezultati-konkursa-za-otkup-publikacija-za-biblioteke-za-2019--godinu> (preuzeto 19. 9. 2019). (na ćirilici)
4. „Nabavna politika biblioteka i sprovođenje otkupa publikacija za biblioteke Ministarstva kulture i javnog informisanja Republike Srbije (Gradska biblioteka Panćevo, 7. septembar 2015)”. *Ćitalište* god. 14, 27 (2015): 41–59. https://citaliste.rs/casopis/br27/nabavna_politika.pdf (preuzeto 8. 9. 2019). (na ćirilici)
5. „Pravilnik o nacionalnim standardima za obavljanje bibliotekćko-informacione delatnosti”. *Službeni glasnik RS* br. 39 (2013). <http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/pravilnik-o-nacionalnim-standardima-za-obavljanje-bibliotekćko-informacione-delatnosti-> (preuzeto 5. 9. 2019). (na ćirilici)
6. Racković, Jasmina. „Između izdvajanja i odstranjivanja”. *Glasnik NBS* 1 (2003): 137–144. (na ćirilici)
7. Ugrićić, Sreten. „Predlog unapređenog modela otkupa knjiga”. *Glasnik NBS* 1 (2003): 445–448. (na ćirilici)
8. „Uredba o kriterijumima, merilima i načinu izbora projekata u kulturi koji se finansiraju i sufinansiraju iz budžeta Republike Srbije, autonomne pokrajine, odnosno jedinica lokalne самоуправe”. *Službeni glasnik RS* br. 105 (2016). <http://www>

kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/uredba--o-kriterijumi-ma-merilima-i-nacinu-izbora-projekata-u-kulturi-koji-se-finansiraju-i-sufinansiraju-iz-budzeta-republike-srbije-autonomne-pokrajine-odnosno-jedinica-lokalne-samouprave- (preuzeto 5. 9. 2019). (na ćirilici)

Ana Janković

Public Library Bor

ana.jankovic67@gmail.com

LIBRARIANS MUST (NOT) DECIDE: THE PURCHASE OF BOOKS FOR LIBRARIES IN THE LAST THREE YEARS

Abstract: The paper indicates the significance of the annual purchase of publications for public libraries in Serbia financed and supervised by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia. Moreover, it points to the downsides of the procedure altered during the last three years, starting from 2017, when the propositions of the *Concours for purchase of publications for libraries* were changed. The compulsory titles (the titles with an „asterisk“) appeared on the list, and the Commission for the field of literature (creativity, translation) got the right to evaluate, select, and mark the titles that must be purchased by all public libraries, regardless of the needs and the status of the collections in those libraries. This reduced the acquisition librarians' possibility for free selection by 30% (in 2017) and 40% (in 2018 and 2019) of the total budget, and the repercussions of that change depended on the category of a library, as well as the limits allotted to that category. Examples given in the paper as illustrations of the facts related to the purchase of publications for libraries refer to the practice of the Public Library Bor, which is clearly indicated in the text so that the mistakes based on the lack of acquaintance with the collections and practices of libraries from other categories can be avoided.

Keywords: purchase of publications for libraries, acquisition, Ministry of Culture and Information, public library, propositions of the *Concours for purchase of publications for libraries*, compulsory titles, Commission for purchase of publications for libraries.

Примљено: 23. октобра 2019.

Прихваћено: 7. новембра 2019.